

MAGYARORSZÁG ÉS A NEMZETI KISEBBSÉGEK

NEM KÉTES, hogy a nemzetiségi kérdés Magyarországnak a világháborúban bekövetkezett feldarabolásához erősen hozzájárult. Ha azonban ez így van, akkor kétségtelen az is, hogy a Magyarország jövőjének biztosítására irányuló törekvések szempontjából is elsőrangú fontosságú az, hogy a nemzetiségi kérdésben — vagy amint azt a mai terminológia nevezi, a nemzeti kisebbségek kérdésében — helyesen ismerjük fel és helyesen ítéljük meg azokat a követelményeket, amelyeket egyfelől a világ mai közfelfogása, másfelől Magyarország mai különös helyzete velünk szemben támaszt. Ha arra gondolunk, hogy kikerülünk a Magyarország integritásának megbolygatása folytán bekövetkezett, minden téren szűk, összezugorodott és nem is egészen veszélytelen viszonyokból, vagy hogy csak meg is javítsuk azokat, akkor tisztában kell lennünk azzal, hogy azt egyedül a jószerecsére bízni balgaság volna. A mai korszellem mellett e téren csakis akkor várhatunk haladást, ha azt békés úton, az illető népek szabad akaratától, önrendelkezési joguk megfelelő érvényesítésétől reméljük. Ennek pedig első előfeltétele olyan viszonyok teremtése, amelyek a szóbanforgó, velünk egy évezreden át együtt élt népeknek, de talán másoknak is, vonzóvá tehetik a velünk való szabad egyesülést. Ennek azután beláthatlanul sok formája lehet a tisztán nemzetközietől kezdve a szilárd közjogiakig. Álmódunk sem szabad arról, hogy a világháború utáni esztendőket, amelyek mély nyomokat hagytak e népek ambícióiban és egész mentalitásában, valaha is lehetséges legyen emlékezetükből kitörülni. Bizonyos mértékben mi vagyunk kénytelenek arra, hogy a mi saját gondolkodásunkat hozzáalkalmazzuk a megváltozott viszonyokhoz és így keressük meg azokat az utakat, amelyek egyelőre legalább szellemileg közelebb hozhatnak bennünket egymáshoz. E tekintetben ragyogó példaként az angolszász fajnak politikai génusza áll előttünk. Bámulatos az a rugalmasság és alkalmazkodási képesség, amellyel az angolok államéletük legnehezebb válságait is békésen oldották meg, hozzásimulva több-kevesebb ellenállás után, de mindig idejekorán, ellenpartnereik kívánságaihoz és törekvéseihez. Ily alkalmazkodási képesség nélkül a nagy birodalom talán soha ki nem fejlődött, de mindenestre rég felbomlott volna. Mi is csak ennek a képességnek elsajátításával leszünk képesek az újjáépítés terén sikert érni.

A magyar nép abban a szerencsés helyzetben van, hogy akkor, amikor a nemzetiségi kérdéstről való felfogásait revízió alá veszi, nem kénytelen új orientációját idegenből kölcsön venni, mert azt leg-

jobban találja meg saját történetében. Csak vissza kell mennünk a magyar politikai génusz ősforrásaihoz. Ha felütjük a magyar törvénytárt, első helyen ott találjuk benne Szent István ezer évvel ezelőtt kelt intéseit, amelyeknek legrégebb szövege egy 12. századbeli admonti kódexben maradt ránk. Ebben a fiához intézett intésben, amelyet a magyar nemzet mindig törvényként tisztelt és törvényei sorába be is iktatott, találjuk a következő bölcs mondásokat: „Gyöngé és törékeny a csakis egy nyelvet beszélő és csakis egy szokást követő ország. Meghagyom azért, fiam, hogy jóakarattal adj nekik táplálást és tisztességes tartást, hadd éljenek nálad örömebb, hogysen másutt lakozzanak.“ Magyarország tehát már egy évezreddel a kisebbségi jogokat biztosító nemzetközi szerződések előtt törvényerejűnek tartotta azt az elvet, amely ma is a kisebbségi kérdéseknek alfája és ómegája: úgy kell velük bánni, hogy abban az országban, amelyben élnek, jobban érezzék magukat, mintha másutt élnének. De ez az intelem nem is maradt pusztán holt betű. Évszázadokon keresztül Magyarország nyitva tartotta kapuit a legkülönbözőbb nemzetek fiai előtt, nem bántva, sőt részben privilégiumokkal biztosítva nyelvük és szokásaik megtartását. Werbőczy 1514-ben kelt Hármaskönyve (III. 25.) már megemlíti, hogy Magyarországon élnek szászok, németek, csehek, tótok, oláhok, oroszok, rácok, szerbek, bolgárok, jászok, kunok. A magyar szabadságharcok vezérei sem feledkeztek meg ezeknek az idegen fajhoz tartozó polgároknak, az akkori nemzeti kisebbségeknek, érdekeiről. Bizonyosága ennek az 1606 évi bécsi békekötés, amelynek 15-ik cikke kimondja, hogy a létező kiváltságokat épségben kell tartani, hogy azokat az összes polgárok — „tam Hungari, quam Germani et Bohemi inhabitatores, indifferenter et aequali iure gaudeant, fruuntur et utantur“ (úgy a magyarok, mint a németek és csehek megkülönböztetés nélkül és egyenlő joron élvezzék, használják és hasznosítsák). Alig találunk olyan országot, amelyben a nemzeti kisebbségek megbecsülése és védelme annyira dogmaként fogadtatott volna el, mint ahogyan ezt Magyarországon látjuk, amelyben annyira hiányzott volna az idegen fajbeliek beolvasztására vonatkozó minden törekvés. A magyar nemzet kisebbségi politikáját sok vád érte, amely a közelmúlt sokszor heves politikai küzdelmeinek egyes epizódjaiból meríti a maga érveit. De igazságos ítélethez egy nemzet politikai génuszáról csak úgy juthatunk el, ha az előtte lebegő általános politikai eszmék méltatásánál az illető nemzet egész múltját a maga teljes összefüggésében tartjuk szem előtt. Angliával szemben sem mondana ki helyes ítéletet az, aki ezt az ítéletet csak azokra a sokszor durva kiszólásokra, azokra a sokszor brutálisan nyers intézkedésekre alapítaná, amelyek az angol-ír ellentét történetében koronként előfordultak.

Viszont kétségtelen, hogy nem elégséges, ha nemzetiségi politikánk igazolásául csakis régmúlt idők szellemére hivatkozunk, amelytől a nemzet utólag talán eltért. Meg kell tehát vizsgálnunk azt a kérdést is, hogy mi volt Magyarország magatartása a kisebbségekkel szemben azokban az utolsó évtizedekben, amelyekre az említett vádak elsősorban vonatkoznak.

Az igazság az, hogy ez a kérdés forrongásban volt és hogy kezelésére nézve egységes elvek nem tudtak még kialakulni. Tisza Kálmánnak és Bánffy Dezsőnek az erdélyi szászok ellen irányuló politikája például éles ellentétben állt azoknak a többi kormányelnököknek politikájával, akik a szászokat minden tekintetben támogatni igyekeztek. Tisza Istvánnak a nemzetiségeknek engedmények útján való kielégítésére irányuló kísérletei szemben álltak a közvélemény egy részének a nemzetiségek beolvasztását követelő eszméivel. Véglegesen a helyzet nem tudott kiforrni, mert ezt a világháború megakadályozta. Hogy a kialakulás ily lassan ment végbe, abban nincsen is semmi, amin megütközni lehetne. Az angolok és írek közötti viszály kezdete a múlt század elejére tehető — a katolikusok emancipációja idejében már fennállt — végleges megoldást azonban csak 1922-ben nyert. Magyarországon a nemzetiségi ellentétek csak az 1848/49-i forradalom után domborodtak ki erősebben és voltaképpen e kérdés fejleményei csak 1867-ben vették kezdetüket. Ha Anglia egy teljesen hasonló problémának megoldására száz évet fordított, nem lehet rossz néven venni Magyarországtól, ha félannyi idő alatt nem tudta azt megoldani, Nincsen kizárva, hogy a dolgok rendes lefolyása esetében a magyar politikai géniusz megtalálta volna e kérdés elintézésének olyan módját, amely megfelelt volna úgy a nemzet régi, Szent Istvánra visszavezethető hagyományainak, mint a nemzeti kisebbségek kívánalmainak. Ha Angliát abban az időben, amikor az ír Home-rule körül folytak harcok, amelyek az ír önkormányzat elvetését eredményezték, az a sors érte volna, amely Magyarországot érte a világháború után, bizonyára az egész világ szűkkeblűnek tekintette volna. Magyarországot sem lehet elítélni olyan intézkedések alapján, amelyek talán csak egy folyamatban lévő harcban ideiglenesen szükségesnek vélt eszközök voltak.

A nemzetiségi harc Magyarországon az 1848/49 évi szabadságharcot megelőző időkben keletkezett, amikor az álkor erőre kapott nemzetiségi mozgalom Európaszerte befészkelte magát a szívekbe és az agyakba. Magával ragadta a délszlávokat és a tótokat is, mégpedig azonnal olyan alakban, amely az ország feldarabolását jelentette volna és amellyel szemben a magyarság kénytelen volt védekezni. A délszlávok körében az úgynevezett illír mozgalom alig titkolta az elszakadási vágyat, hogy aztán az összes délszlávok egyesülhessenek. A tótok költője pedig, Kollár Márton, szláv egységről beszélt, amelynek fejét Oroszország, törzsét Lengyelország, kezeit és karjait a csehek és tótok, lábait a szerbek alkotnák és amely aztán a szlávok kiterjesztését az Elba és Szajna partjaiig. Lehetetlenség lett volna, az ilyen törekvésekkel szemben nem védekezni és azon sem lehet csodálkozni, ha a megindult harcban a felhasznált fegyverek kiválasztásánál mindkét fél részéről inkább azok használhatóságát, mint azok jogosságát vették tekintetbe. Mindenesetre megállapítható, hogy az illírek és Kollár körének agitációja jóval megelőzte a szlávok elnyomásáról való panaszkodást. Igaz, hogy a magyar értelmiség egy részét szintén magával ragadta az Európaszerte megindult nemzetiségi mozgalom. Nem ismerte fel, hogy míg az olaszok vagy a németekre nézve ennél az

eszmének egyesítő és összefoglaló ereje volt, Magyarországon feszítő erejének kell bebizonyulnia. De a magyar törvénykönyvekbe ebből a túlzó szellemből semmi sem került bele, ami a nemzetiségeket bántotta volna, még akkor sem, amikor a szerbek külön vajdaság felállítását proklamálják és fegyveres erővel törnek Magyarország ellen és amikor a tótok Liptószentmiklóson autonómiát és külön tót nemzeti őrseget követelnek, amely kívánságokról még a tót mozgalom egy olyan lelkes védője, mint Scotus Viator is azt mondja, hogy azok merőben lehetetlenek és teljesíthetetlenek voltak. Magyarország védekezik ugyan, de nem gondol akkor sem a nemzetiségi mozgalom elfojtására. Kossuth Lajos a szabadságharc vége felé a nemzetiségi kérdésnek olyan megoldását készíti elő, amely a magyar nyelvet ugyan meghagyná államnyelvnek, de a községekben, vármegyékben és iskolákban megengedné az anyanyelv szabad használatát. Sőt később, az emigrációban odáig megy, hogy bizonyos körülmények között autonóm jogokat is hajlandó megadni a nemzetiségeknek. Ahol a magyar nacionalizmus legelső képviselője, Kossuth Lajos, ily lehetőségeket mérlegel, ott nem lehet állítani, hogy a nemzetiségi kérdés előbb-utóbb, ha a világháború erőszakos megoldása közbe nem jön, nem találhatott volna végül is oly megoldást, amely a nemzetiségeknek mindent megadott volna, amit kívántak, olyan megoldást, mind amilyent 1922-ben az ír kérdés talált.

Az 1867-es kiegyezés időszakának nagy államférfiai teljesen abban a gondolatkörben mozogtak, amely Szent István hagyományainak megfelel. Deák Ferenc 1867 március 7-én azt mondta: „A nemzetiségi törekvések korunkban éppoly korszerűeknek látszanak, mint egykor a vallási viszályok voltak; de remélem Istentől, hogy valamint elértük, vagy közel vagyunk ahhoz az időhöz, ahol az ember becsét nem a katekizmus szerint ítélik meg, úgy eljön az az idő is, midőn az ember becsét, értékét, alkalmas voltát nem a grammatika és a szótár szerint bírálják meg.”¹ 1872 január 23-án pedig kijelenti: „Ha mi a nemzetiségeket megnyerni akarjuk: ennek nem az az útja, hogy őket minden áron magyarosítsuk, hanem hogy velük a magyar viszonyokat megkedveltsük. (Általános helyeslés.) Mert kettő tisztán áll előttem: kiirtani akarni őket istentelen barbárság volna (Élénk helyeslés) még akkor is, ha nem volnának oly számosan, minélfogva őket megsemmisíteni lehetetlen. Ellenségeinkké tenni Őket: nem fekszik érdekünkben. (Élénk helyeslés.)”² Eötvös József báró ugyanakkor fejtette ki,³ hogy Magyarország részére az egyetlen lehetséges politika a nemzetiségekkel való teljes kibékülés, hogy az 1848-ban kimondott jogegyenlőség nem fér össze a nemzetiségek elnyomásával és hogy a nemzetiségeknek saját nyelvükben való kulturális haladása az egész ország érdekeire előnyös. Sőt még az ellenzék vezére, Tisza Kálmán is, hasonló álláspontra helyezkedett, amikor kijelentette: „El vagyunk határozva, hogy a nemzetiségeknek az egyenjogúság alapján mindent megadjunk, ami nem áll ellentétben az ország integri-

¹ Deák Ferenc Beszédei. Összegyűjtötte Kónyi Manó, IV. 369.

² Ugyanott, VI. 341.

³ Báró Eötvös József: A nemzetiségi kérdés.

tásával... Gondoskodni akarunk arról, hogy mindenkinek lehetőség nyújtassék arra, hogy gyermekeit saját nemzeti irányában neveltethesse.“ Ezek pedig nemcsak szórványos nyilatkozatok voltak, hanem olyanok, amelyeknek szelleme törvényekben is testet öltött: a horvátoknak nyújtott fehér lapon, a szerb és román nemzeti *egyház* jogainak olymértű biztosításában, amelyről Stratimirovics szerb és Babes román képviselők kijelentették, hogy a nemzetiségek ezzel a rendezéssel meg vannak elégedve és hogy érte köszönettel lesznek a hazának,¹ végül a nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvényben, amely — ha a nemzetiségek a feljük nyújtott kezet elfogadják — alkalmas lett volna arra, hogy saját anyanyelvük, kultúrájuk, egész fajiságuk megtartása mellett virágozhassanak és boldogulhassanak. Ismét a nemzetiségek voltak azok, akik ezzel nem elégedtek meg, hanem a teljes autonómia azonnali megvalósítását akarták kierőszakolni. És a magyarság? A magyarság ezekre a messzemenő kívánásokra vonatkozólag sem helyezkedett arra az álláspontra, hogy ilyen követelésekről pedig beszélni sem lehet. Amikor Miletics 1866 december 15-én azt fejtegette, hogy Magyarország a létező alkotmány szerint is különböző nemzetiségek föderációja, Deák Ferenc kimutatta ugyan, hogy ez az állítás a létező alkotmány szempontjából téves, azonban hozzátette: „Lehet, hogy lesznek idők, midőn mi itt, a nemzet képviselői, tovább is készek leszünk menni, mint betűjéhez az eddigi törvényeknek. Ez az idő elkövetkezhetik.“^a

Valószínűnek látszik, hogyha akkor a nemzetiségek legalább ideiglenesen ráhelyezkedtek volna a nemzetiségi törvény alapjára és azt mintegy Magna Chartá-juknak tekintették volna, az egész kérdés más fejlődést vett volna. Ennek azonban az ellenkezője történt. A nemzetiségek nemcsak elvetették ezt a törvényt, hanem a tótok adómehtagadással fenyegetőztek, a románok az ország határain túl vitték ügyüket, mindnyájan közös nemzetiségi párt megalkotásán fáradoztak, amely a legélesebb harcot üzenné a magyarságnak, támaszt kerestek az osztrák nemzetiségeknél és végül is kimondták a passzivitást, amelyben majdnem harminc évig meg is maradtak. A nemzetiségeknek ez a magatartása váltotta ki és táplálta állandóan azt az irányt, amely aztán már magyar részről sem tudott megmaradni azoknak az eszméknek keretében, amelyeket Deák, Eötvös és az 1867 évi Tisza Kálmán kijelöltek. A harc hevében kétségtelenül történtek kilengések, olyan cselekmények, amelyeket gróf Tisza István a „tyúkszemre taposás“ politikájának nevezett el. De igazságosan ezeket csak akkor lehet mérlegelni, ha szem előtt tartjuk, hogy itt harc folyt, mégpedig olyan harc, amelyet a magyarság még akkor is, amikor már javában folyt, nem elnyomni, de becsületes békével befejezni óhajtott és hogy ez a béke nem sikerült, azt teljesen elfogulatlanul a nemzetiségek rovására kell írunk.

Ez az áldatlan harc, amelynek egyéb káros mellékhatásai mellett az a hátránya is volt, hogy az egész új magyar nemzedék, amely e

¹ Deák Ferenc beszédei, V. 360.

² Deák Ferenc beszédei, IV. 133.

harc jelszavainak hatása alatt nőtt fel, elfordult azoktól az eszméktől, amelyeket a magyar politikai géniusz állandóan követett és kezdte meg nem érteni Szent István bölcs hagyományait, a világháborút közvetlenül megelőző időig tartott. Ez az idő oly hosszú volt, hogy a társadalom egy része ezt a helyzetet (amely még Tisza Kálmán szemében is valószínűleg csak átmeneti állapot volt, addig, amíg a nemzetiségekkel kiegyezést lehet létesíteni) már-már valami normális természetű, Magyarország nemzeti törekvései által szükségszerűen adott állapotnak kezdte tekinteni, amelynek megokolására elméletek és rendszerek állítottak fel. Bár akkor is voltak egyesek, akik a nemzetiségi politikában a régi magyar tradíciók irányában a korszellemnek megfelelő új utakat kerestek, mint például a függetlenségi párti Mocsáry Lajos, aki röpirataiban állást foglalt a mellett, hogy a nemzetiségeknek mint testületeknek is önálló jogokat (autonómiát) kell adni, de ezek a kiélesedett nemzetiségi harcban még részlegesen sem tudták eszméiket érvényesíteni. Ez a korszak volt a nemzetiségi kérdésnek kétségtelenül legsötétebb korszaka, amelyet a kölcsönös bizalmatlanság jellemezett. De ebben a korszakban is, legalább a magyar öntudat alján, ott lappangott a régi magyar türelmes szellem. A nemzetiségi törvény egyik-másik intézkedése nem volt végrehajtva, de a törvény legnagyobb része érvényben maradt. A horvát kiegyezést nem tágítottuk, de nem is vontunk vissza belőle semmit. A nemzetiségekhez tartozó gyermekeknek saját anyanyelvükön való oktatását nem tettük lehetetlenné, voltak német- és románnyelvű népiskoláink és gimnáziumaink (a tótok egy akut politikai konfliktus folyományaként lettek bezűntetve), sőt államilag támogattuk azok fenntartását. A nemzeti egyházak autonómiáját, amely bizonyos tekintetben nemzetiségi kulturális autonómia is volt, nem bántottuk. Saját tulajdonát, birtokát, szorgalmának gyümölcseit, a nemzetiségekhez tartozó polgárság éppen úgy élvezte, mint a magyarok. Magyar államférfi részéről sohasem hangzott el egyetlen szó sem, amely a nemzetiségeket kevésbé kívánatos állampolgárnak mondotta vagy megmagyarosításukat célul tűzte volna ki. Vájjon elmondhatják-e ezt magukról azok az államok is, amelyek annak idején, amikor egységes nemzeti államok voltak, annyi gáncsolni valót találtak a magyar nemzetiségi politikában, és amelyek most, amikor ők maguk váltak többnyelvű állammá, sokszorosan túllícitálnak mindent, ami e téren valamikor és valahol történt?

A világháborút megelőző időben a nemzetiségi küzdelmeknek ez az epizódja kimúlóban volt. A fejlődés olyan irányt vett, amely — ha a világháború közbe nem jön, — valószínűleg a jobb megértés egy új korszakát nyitotta volna meg. Ennek érdeme gróf Tisza Istváné. Voltak talán Tisza előtt is olyanok, akik a nemzetiségi kérdésben beállt helyzetet veszedelmesnek tartották. De csak Tisza Istvánban volt meg a bátorság, hogy ebből a helyes felfogásból a konzekvenciákat is levezesse, tekintet nélkül arra, hogy a magyar közvélemény egészen más jelszavak hatása alatt állt. Tárgyalásokat kezdett a nemzetiségekkel, — először a románokkal — hogy kívánságaikat kielégítse és azonnal bevezette a gyermekek anyanyelvén való vallásoktatást és írni-

olvasni tanítást az összes iskolákban,¹ tehát az államiakban is. A tárgyalások 1913-ban és 1914 elején folytak és bizonyos megállapodásokra is vezettek.² Nem egetverő változásokról volt szó, — de ilyenekre az ötven év óta kölcsönösen elmérgesedett hangulatban nem is lehetett gondolni. Jelentőségük abban állt, hogy irányváltást jelentettek a nemzetiségi politikában. A kormányrúd más irányba fordult. Hogy aztán meddig lehetett volna ebben az irányban eljutni, — ki tudná azt ma megmondani? Hogy Tisza István őszintén akarta a megegyezést, az kétségtelen. Ezt befelé sem titkolta. „A magyar nemzet ügyét nem olyan külsőségekkel szolgáljuk, — írja egyik levelében — amelyek az egynyelvűségnek látszatát keltik fel, de gyengítik a hatóságoknak a népre való erkölcsi befolyását, hanem azzal, ha a magyar állami érdekék képviseletében eljáró hatóság igaz barátja és tanácsadója a gondjaira bízott népnek. Ez pedig csak akkor lehet, ha olyan nyelven beszél hozzá, amelyet megért.” Ebben a nyilatkozatban benn van a visszatérés ahhoz a bölcseséghez, amely a magyar politikában egy évezreden keresztül megnyilatkozott és amelytől eltérni, hacsak átmenetileg is és csak egy, a magyarságra rákényszerített védelmi harc folytán, veszedelmes volt. Mert sok igazság van az olasz állam-bölcs ama mondásában, hogy minden államot ugyanazokkal az eszközökkel kell fenntartani, amelyekkel azt megteremtették. Azt a magyar államot, amely idegen népfajok behívásával és az ezekkel való türelmes bánásmóddal igyekezett egy évezreden keresztül kétségbevonhatlan sikerekkel nyelvi egység helyett lelki közösséget teremteni, a nemzeti eszme ama más viszonyokra szabott, külföldről importált értelmezése, amely szerint az ország egynyelvűsége a mindenképp felett elérendő ideál, nem erősíthette meg, hanem csak felrobbanhatta; de ez az eszme inkább csak a társadalom egy részének kellően át nem gondolt vágyakozása volt, amelyből a vezető államférfiak kevés kivételtől eltekintve nem ragadtatták el magukat sohasem teljesen.

Ezek után nyugodtan állíthatjuk, hogy a magyarság magatartása nemzeti kisebbségeivel szemben Magyarország egész ezeréves fennállása alatt sohasem volt türelmetlen — különösen ha a türelmetlenséget a kisebbségek elnyomatására jelenleg dívó módszerekhez is mérjük — és hogy az utolsó félszázadban sem a velük való rossz bánásmód volt az, amely őket elégedetlenné tette. Hogy Magyarország nemzeti kisebbségeit elnyomta volna, az legenda, amelyet a tényleg előfordult súrlódások és egyes túlzások és kilengések, amelyek a nemzetiségük által a magyarságra rákényszerített harcban előfordultak, nem igazolnak. Erre különben ma már koronatanúink vannak. Nem magyarok, de azok közül a testvérnépekből valók, amelyeknek „a magyar elnyomatás alól való felszabadítása” érdekében kellett Magyarországot feldarabolni. 1927 október havában Pribicevics Szvetozár, a Horvátországban élő szerbek vezére (tehát még csak nem is horvát), aki a háború előtt a délszlávok politikai egyesítésének fanatikus híve volt, a szkupstina nyílt ülésében ezeket mondta: „A mai rezsim odáig vitte a dolgokat, hogy a felszabadított területeken

¹ L. gróf Tisza István összes munkái, 4. sorozat, II. kötet, 162. oldal.

² Ugyanott, 156. oldal.

mindenki felkiált: Rosszabb a sorsunk, mint a magyar uralom idejében. (Radics István közbekiált: Ez úgy is van! Tiszta pokolban élünk!) Horvátország és Jugoszlávia egyéb, régebben Ausztriához vagy Magyarországhoz tartozott területei nem alkottak ugyan nemzeti államot, Horvátország mégis századokon át megtartotta közjogi önállósát. Ki kell mondanom, hogy akkoriban több politikai szabadságot és polgári jogot élveztünk, mint ma... Akkoriban nem éltünk annyira szabadság nélkül, mint ezt a mai szerbek maguknak elképzelik. A felszabadított területek lakossága a napot várta Belgrádtól, e helyett innét jéggel dobálják meg ¹ Egy hónappal később ugyanez a Pribicsevics azt mondja, hogy a régi horvát tartománygyűlésen uralkodó állapotokat akkoriban mindenki reakcionáriusoknak tartotta, de összehasonlítva azokat a szkupstinában uralkodó viszonyokkal, egyenesen a szabadelvűség mintaképének tetszenek.² 1928 januárjában a belügyi költségvetés tárgyalásánál Pribicsevics azt mondta: „A mi területeink annak idején nem is sejtették, hogy a Szerbiával való egyesülés után itt oly rezsím fog uralkodni, amelyet a régivel még csak össze sem lehet hasonlítani.“ Azt fejtegeti aztán, hogy a csendőrség terrorja elbírhatatlan, holott ez a régi monarchiában kiválóan működött; hogy a Jugoszláviához csatolt területek annak idején kitűnő közigazgatása ma „balkanizálva és macedonizálva“ van és hogy mindenütt oly korrupció uralkodik, amely annak idején elképzelhetetlen lett volna.³ 1928 június elején pedig Pribicsevics felkiáltott: „A magyarok mindig gavallérosan bántak velünk; most ennek az ellenkezője történik!“⁴ Radics István, a horvátok vezére, 1927 október végő a szkupstinában arról panaszkodott, hogy a horvátok kémrendszernek vannak alávetve, el vannak nyomva, szerencsétlenség volt részükre az a sors, amely őket a szerbekhez láncolta. Különösen panaszkodott, hogy a zágrábi felsőbbírást oly szerbekkel töltötték meg, akik mint bírák és mint emberek a legrosszabb hírben állnak. Budapest, — folytatta — ezt sohasem tette volna meg.⁵ 1928 februárjában azt jelentette ki, hogy a régi rezsím alatt a horvátok nem voltak annyira elnyomva, mint mostan, de mint szabad nép éltek az államban.⁶ Egy hónappal később pedig kijelentette: „A szerbek osztrák rabszolgalelkeknek neveznek bennünket. Ez természetesen nem igaz. Ha régebben voltak is kellemetlenségeink, egészben mégis rendet élveztünk és éreztük, hogy európai rendszerhez tartozunk. A kormányzás egész módja európai volt, — mi horvátok pedig európaiak vagyunk.“⁷ Pavelics horvát képviselő ugyanebben a vitában azt mondta, hogy a horvátok felszabadulása csak abban az alakban történt meg, hogy megszabadultak attól a jóléttől, amelyben a háború előtti időben éltek, megszabadultak marháiktól, pénzüktől, egész vagyonuktól.⁸

¹ Donau-Korrespondenz, V. 41.

² Ugyanott, V. 44.

³ Ugyanott, VI. 3.

⁴ Ugyanott, VI. 23.

⁶ Ugyanott, V. 43.

⁸ Ugyanott, VI. 7.

⁷ Ugyanott, V. 9.

⁸ Ugyanott.

Lehet mondani, hogy ezek a nyilatkozatok egy kiélesedett politikai harcban előfordult túlzások. De a szerb kormánypárton belül is hallatszottak hangok, amelyek elismerték, hogy a horvátoknak a régi rendszerben való elnyomatásáról szóló panaszok nem igazak. Milojevics volt szerb követ egy 1927 november havában tartott beszédében elismerte, hogy a régi monarchia civilizált állam volt, amely népeit nagy jótéteményekkel, magas kultúrával és gazdasági jóléttel ajándékozta meg; a szerbeknek igyekezniük kell ezt a példát követni.¹

Ami a tótokat illeti, azok nem titkolják, hogy a csehszlovák állam fenntartásában nincsenek érdekelve, ha az nem adja meg nekik a megígért autonómiát. „Ha egyszer megszűnünk tótok lenni, — mondja Hlinka lapja, a „Slovak“ — akkor mindegy nekünk, hogy magyarokká leszünk-e vagy csehekké.“

Ugyancsak a „Slovak“ 1927 március 8-án azt mondja: A „fordulat előtti időben (tudniillik a magyar uralom alatt) szintén történtek jogtalanságok a Felvidéken. Azonban egyet el kell ismerni. A bűnösöket minden adott esetben példásan megbüntették. Nem állíthatjuk ugyan ezt a mai viszonyokról. Ma nem avatkozik be az igazságszolgáltatás keze, hogy elégtételt szolgáltatson a bűnökért. A fordulat után (tudniillik a cseh uralom alatt) a Felvidék oly dolgoknak a színpada lett, amilyeneket azelőtt itt nem láttunk. Behurcolták hozzánk a szellemi dögvészt, amely elposványosította egész közéletünket.“

De az erdélyi románok is hasonlóan beszélnek: Vajda Sándor volt román miniszterelnök 1923-ban Buzauban beszédet tartott, ahol ezeket mondotta: „A múltban számunkra Románia a gyönyörű víziók, az ideális szabadság hazájaként tűnt fel. Azóta létrejött Nagy-Románia. Micsoda csalódás! Felébredtünk illúzióinkból s rájöttünk, hogy rabszolgákká lettünk. Magyarországon nem voltunk azok. Ott szabadon beszélhettünk az utcán, házainkban, a parlamentben. Ma azok, akik a román közélet legalávalóbb elemei, adnak nekünk leckét a hazafiságból. Magyarországon kezünkben volt a törvény pajzsa, ami minket románokat is védett. Ma úgy bánnak velünk, mint ellenségekkel, akik a törvényeken kívül állanak.“² 1923 március 16-án Vajda Sándor a bukaresti képviselőházban jelentette ki, hogy a román kormány olyan gúnyt űz a választásokkal, amilyenre a magyar kormányok alatt nem volt példa.³ 1925 május 25-én a közigazgatás egységesítéséről szóló törvény tárgyalásánál Vajda elmondja, hogy az erdélyi román parasztság és intelligencia miként hasonlítja össze a jelenlegi rezsimit a magyar uralommal. Neki azt mondták erről: „Ha akkoriban (tudniillik a magyar uralom alatt) a faluba jöttél, hogy beszámolót tarts, ünnepünk volt, diadalkaput emeltünk, amelyet a magyar zsandár nem bántott. Akkor tiszteletben tartották a nép akaratát s az emberek virágokkal és zeneszóval fogadhatták képviselőjüket. De most, a román időben, egy összejövetelt sem tarthatunk.“⁴

Ezek a vallomások egészen kétségtelenné teszik, hogy a nemzeti-

¹ Ugyanott, V. 44.

² Adeverul, 1923, nov. 13.

³ Desbaterile Deputatilor, 1922/23, No. 47, 1918. lap.

⁴ Desbat. Deput, 1924—25, No. 131, 3505—06. lap.

ségeknek Magyarország által való „elnyomatásáról“ szóló hírek hamisak. Pedig itt csupa oly nyilatkozatról van szó, amelyet az állítólag a magyar elnyomatástól felszabadult fajtestvérek tettek. Ha ezek is azt tartják, hogy régebben jobb dolguk volt, mint mostan, mit szólhatnak akkor az új államokba beleszorított nemzetiségi kisebbségek, amelyeknek sorsáról két oly kitűnő könyv tájékoztatja a világot, mint Szász Zsombor könyve a Romániában és Sir Robert Donald könyve a Csehszlovákiában élő nemzeti kisebbségek sorsáról.

A háború előtti Magyarországon a nemzetiségi kérdést nem a nemzetiségek elnyomása okozta, mert ha a harc hevében kilengések történtek is (és bizonyára nemcsak az egyik oldalon), végeredményben a magyar állam egész szerkezete, régi hagyományai, egyes politikai vezéreinek belátása és türelmessége lehetővé tette volna az olyan új elrendezést, amilyen a nemzeti öntudatukban megerősödött nemzetiségek kielégítésére szükségesnek mutatkozott volna. Ellenben okozta a nemzetiségi kérdést az a nemzeti eszme, amely a nemzetiségeket arra hajtotta, hogy követeléseket állítsanak fel, amelyek egy vegyes nemzetiségű államban egyáltalában nem valósíthatók meg. Szent István bölcsesége, hogy valamely állam többnyelvűsége annak esetleg éppen erősségét jelentheti. Deák Ferenc tanítása, hogy oly időre kell törekedni, amikor az emberi együttélésben a grammatika és szótár oly kevéssé fogja elválasztani az egyeseket, mint a katekizmus, amely körül pedig valamikor szintén harcok folytak, Magyarországon sohasem veszett ki, de a nemzetiségek más ideológiában éltek.

Most megkapták, amit óhajtottak, de úgy látszik, kezdenek rájönni arra, hogy az egynyelvűségen kívül vannak az emberek együttélésének, az egyes emberek boldogulásának, jólétének, megelégedettségének még egyéb és talán fontosabb előfeltételei is, amelyek közül talán a kulturális nivó azonosságát kell első helyen említeni. A meddig a tőlünk elszakadt, más fajhoz tartozó népek úgy találják, hogy a jelenlegi viszonyokban jobban érzik magukat, mint a régi viszonyok közepén, amelyek javíthatók és az ő szempontjukból javítandók is, addig Magyarországnak ebbe bele kell törődnie. De nincsen kizárva, — amint ezt az idézett nyilatkozatok is mutatják, hogy más belátás fog bennük felülkerekedni, nincsen kizárva az sem, hogy tényleg bekövetkezik az a Deák Ferenc által megjósolt idő, amikor az emberek be fogják látni azt, hogy az egynyelvű állam éppen úgy nem szükséges, amint ma az egyvallású államot sem; tartják az együttéléshez szükségesnek, és ha ez az idő bekövetkezik, akkor meg fog nyílni a lehetősége annak, hogy különböző egymásra utalt fajok ismét egy Szent István bölcs intése értelmében megkonstruált új alakulatban, — legyen az nemzetközi vagy közjogi jellegű — találkozhatnak. Ha azt látjuk, hogy a tótok között az a nézet kerekedik felül, hogy rájuk nézve az elcsehesítés éppen olyan kevéssé kívánatos, mint az elmagyarosodás, talán rá fognak jönni arra is, hogy az elcsehesítés veszedelme, — éppen a nyelvrokonságnál fogva — sokkal nagyobb rájuk nézve, mint az elmagyarosodás veszélye, amellyel különben is már ezer éven át sikeresen megbirkóztak. Ha Radics ama nyilatkozatait olvassuk, amelyekben röviddel halála előtt a horvátok politikai programját

összefoglalta és amelyek politikai testamentumának tekinthetők,¹ úgy nem látszik lehetetlennek, hogy a délen is a viszonyok úgy fognak alakulni, hogy a magyarok és a horvátok között évszázadokon keresztül fennállt, érdekközösségen alapuló együttműködése a változott viszonyoknak megfelelő alakban ismét fel fog éledni. Igaz, hogy Radics perszonális únióról beszél, — bár figyelemre méltó, hogy erről csak mint a Horvátország és Szerbia között lehetséges kapcsolat „maximumáról“ beszél. Ámde látjuk, hogy a szerbek azzal fenyegetik meg a horvátokat, hogy országukat „amputálni“ fogják, azaz kiengedik államkötelékükből a tiszta horvát vidékeket, körülbelül a Zágráb körül elterülő három vármegyét. Ha az ilyen fenyegetések megvalósulnának, nem nyílnék-e meg a mód a magyar-horvát kapcsolatnak is valamilyen alakban való felvételére? Lehetséges, hogy ilyen fejlemények nem fognak bekövetkezni. De azért igen rövidlátó volna az a magyar politika, amely ilyen lehetőségekkel nem számolna. Be kell rendezkednünk rájuk is, ha nem akarjuk, hogy esetleg készületlenül találjanak bennünket. Ez a berendezkedés pedig csak abban állhat, hogy revízió alá véve mindazt, amit a nemzeti kisebbségek kezelése dolgában a háború előtti időben vallottunk, előre készüljünk azoknak a kereteknek a megteremtésére, amelyeken belül a magyar nemzet Szent Istvántól kezdve Bocskay Istvánon és Deák Ferencen keresztül Tisza Istvánig igyekezett Magyarországból olyan államot teremteni, amelyet nem a nyelvi, de a lelki összetartozás kapcsolt egybe, az idegen fajok érdekeinek, — beleértve kulturális és nyelvi érdekeiket is, — teljes kielégítésével.

Ennek szükségességét a magyar közvélemény most kezdi belátni. Apponyi Albert gróf a Szent Imre Társulatban 1926 március 25-én tartott egyik fényes előadásában azt fejtegette, hogy a régi magyar nemzetiségi politikának lélektani alapjai megdőltek: „Ha hazánk területe, — folytatja, — nem valami hazárdos kaland folytán, melyre ösztökélni távol áll tőlem, de a dolgok természetes fejlődése folytán, melynek lehetőségeit mindig szem előtt kell tartanunk, részben vagy egészben helyreállana, úgy ezekkel a tényekkel számolnunk kellene.

¹ „Az elmúlt évek meggyőzték annak teljes lehetetlenségéről, hogy a horvátok a szerb pártokkal és a mérvadó szerb politikai körökkel becsületes megegyezésre juthassanak. A magam részéről meg vagyok győződve arról, hogy ez a jövőben is lehetetlen lesz. A horvát nép a szerb néptől alaptermészetében különbözik, de különbözők tradícióik is. Míg a horvátok egységes fajt alkotnak, amelyet története és kultúrája a nyugathoz köt, a szerbek a kelethez vannak láncolva. A horvátok az európai kultúrkörhöz tartoznak, a szerbek az orientális-byzantin kultúrához. Látva a szerbeknek azt a törekvését, hogy megtartsák az államban azt a hegemoniát, amely abban áll, hogy az SHS-államhoz tartozó egyéb népet az alacsonyabb rendű szerb közigazgatásnak rendeljék alá, magától értetődik, hogy nemcsak a horvátok, hanem a horvátországi szerbek is, akik az állami és közrend más előfeltételeihez voltak hozzászokva, nem tudták megegyezni a szerbiai szerbekkel. Ezért a jugoszláv állam jelenlegi alakjában, mint egységes állam, nem tartható fenn és szét kell esnie. A reorganizált jugoszláv államban a horvátok a Szerbiától való teljes elválasztást és egy teljesen független horvát állam létesítését kívánják, amely Szerbiával legfeljebb perszonális únióban állana. Horvátországnak saját parlamenttel, saját közigazgatással, saját hadsereggel stb. kell bírnia, szóval Horvátországból Írország példájára szabad államot kell alkotni. Horvátországnak Szerbiától való ezen elválasztása az egyetlen lehetőség a horvátoknak a régi Szerbiában élő szerbekkel való együttműködésére.“ (Radics nyilatkozata a „Telegrafen-Union“ 1928 július 28-i számában. L. Donau-Korrespondenz, VI. 33.)

Nem lehetne mereven elutasítani az egy fajtához tartozók bizonyos egységének elismerését — mely kerülő utakon némelyeknél előbb is érvényesült, — nem lehetne mereven elzárkózni bizonyos területi önkormányzatok követelménye előtt sem, ott, ahol a geográfiai összefüggések erre alapot nyújtanak; nem lehetne ragaszkodni az egységes magyar értelmiség fikciójához sem, amikor a nemzetiségi tudat magát a kultúra terén az egész vonalon kiélni kívánja. Erre neki minden alkalmat meg kell adni.“ Gróf Teleki Pál 1920 november 13-án lehetőknek mondotta a nemzetiségek jogainak biztosítását „az egyes vidékek jellegzetes települési és népkeverdési viszonyai tekintetbevételével községben, járásban és törvényhatóságban, részben ezeknek egészükben adott, részben azokon belül képviselőhöz jutott autonómiákkal is“. Bethlen István gróf több ízben nyilatkozott a nemzeti kisebbségek kérdéséről, teljesen a háború után kialakult új szellemben. Egy 1921 június elsején elmondott programszerű beszédben kijelentette, hogy „gondoskodni kell arról, hogy bárki e hazában, ha nem is beszéli a magyar nyelvet, az ő oktatását a legalsótól a legfelső fokig anyanyelvén kapja meg. Régóta hiba volt ebben az országban, hogy ebben a tekintetben gondoskodás nem történt. A másik feladat pedig az, hogy ott, ahol a nemzetiségek tömör blokkokban laknak együtt, gondoskodás történjék arról, hogy az adminisztrációban nyelvük megfelelő érvényesülést nyerjen, hogy saját fajuk az adminisztrációban kellően képviselve legyen, mert csak ez fogja a nemzetiségeket tényleg megnyugtatni, ha ezt a maguk részéről elérik“. Andrassy Gyula gróf a „Magyarország“ 1928 évi április 8-i számában ezt mondta: „Általános nemzeti érdek és jövőnk szempontjából nagy súlyt kell arra helyezni, hogy minden kisebbséget kielégítsünk. Az egész világnak meg kell tudnia, hogy nemzetiségi politikánk gyökeresen megváltozott, hogy nálunk senki sem gondol a régi állapotok helyreállítására és amikor kifelé politikánk alaptétele az, hogy az elszakított magyar kisebbségek jogát védjük, ugyanakkor befelé politikánk vezetőgondolata a velünk együttélő kisebbségek jogainak megóvása és tiszteletbentartása. A kisebbségek kérdésében — nem lehet ezt eléggé hangoztatni — a régi mentalitással teljesen és tökéletesen szakítani kell. A régi politika csak a régi hatalmi viszonyok között volt folytatható, a mai viszonyok között ez a politika örület volna.“ Ez pedig nemcsak egynéhány kiváló magyar államférfiúnak nézete. A közelmúltban a napisajtóban, így ellenzéki lapban is, egész sora jelent meg a hasonló értelmű nyilatkozatoknak, Milotay István, Cserti János, Pongrácz Kálmán és Bajza József egyetemi tanár tollából. Ezt az eszmemenetet fejti ki Ottlik Lászlónak, a Magyar Szemle utolsó számában megjelent szép cikke is. Hogy pedig ezek az eszmék a köztudatba is átmennek, azt bizonyította a mostani képviselőház ülései során előfordult, magábanvéve jelentéktelen eset. Amikor az állatorvosi kar újjászervezéséről szóló javaslatot tárgyalták, felmerült az a kérdés, hogy meg kell-e kívánni az állatorvosoktól, kik nemzeti kisebbség által lakott vidéken működnek, hogy az illető nép nyelvét beszéljék. És nemcsak a kormánypárti Fröhvirth Mátyás, hanem az

ellenzéki Gaál Gaszton, sőt a függetlenségi párti Hegyemei Kiss Pál is, bátran a mellé az álláspont mellé álltak, hogy igenis ezt meg kell követelni tőlük.

Megvan különben a bizonyíték arra is, hogy itt nemcsak frázisokról van szó, de komoly akaratról. Magyarországnak ma is vannak kisebbségei, ezek közül legjelentékenyebb a több mint félmillió lelket számoló németek is. Egészen kétségtelen, hogy a német kisebbségi kérdés kezelésében néhány év óta teljesen más szellem mutatkozik, mint régebben. A németiség és a magyarság között megvan a teljes lelki összhang. Ha régebből azt hangoztatták nemzetiségeink, hogy Magyarországból keleti Svájcot kell csinálnunk, akkor bátran elmondhatjuk, hogy a magyarság és a magyarországi németiség között már létezik az a lelki közösség, amelynek különböző fajú polgárok között való fennforgása jellemzi a svájci köztársaság közviszonyait, mert ez a lényeg és nem a kantonális rendszer, amelyet a svájci jogfejlődés produkált és amelynek helyébe más jogfejlődés más formákat tud teremteni. A magyarságnak a hazai németiséggel való lelki összekapcsolódása igen jellemző tünet. Nincs talán egyetlen ország, amely azt mondhatná magáról, hogy annyira sikerült egy nemzeti kisebbséggel teljes lelkiközösséget teremtem. Ezt nemcsak én állapítom meg. Szabadjon e tekintetben idéznem Cserti János erdélyi publicistának a „Magyarság“ szeptember 18-i számában megjelent megállapítását, amely azt mondja: „Az európai kelet egyetlenegy államának van ma olyan kisebbsége, amely nemcsak száján hordozza, hanem szívének meleg húrjain pengeti el ezt a szót, hogy haza: a magyarországi németiség. S ha megtanulja a magyar nép, hogy ennek a vallomásnak éppen akkor örüljön a legjobban, ha az németül hangzik el, csak akkor szerezte meg magának azt a lelki anyagot, amellyel az új Kelet-Európa összeragasztásában vezetőszerepre vállalkozhatok.“

Természetesen azok a formák, amelyek a magyarságnak a német nemzeti kisebbséghez való viszonyát szabályozzák, nem volnának megfelelőek abban az esetben, ha bekövetkeznék az, hogy velünk szomszédos másfajú népek vagy néprészek is keresnék a Magyarországgal való együttműködést. E tekintetben, ismételjük, a megoldási módokatoknak egész serege kínálkozik, a tisztán nemzetköziektől egészen a közjogiakig. Hogy melyikét a sok módzatnak választjuk, az a gyakorlati exigenciák kérdése. Végeredményben csakis az együttélés során alakulhat ki valamely végleges viszony és minden pusztán nemzetközi viszony átalakulhat közjogivá, minden közjogi átalakulhat nemzetközivé. Magyarország egy ízben a legnehezebb kérdések egyikét, a horvát kérdést, úgy oldotta meg, hogy fehér lapot adott a horvátoknak, reájuk bízva, hogy miként akarják Magyarországhoz való viszonyukat rendezni. Ha az események úgy fordulnának, hogy a jövőben azok közül a népek közül, amelyekkel évszázadokon át együtt éltünk, bármelyik is oly célból kívánná igénybevenni minden nemzetnek elidegemthetlen önrendelkezési jogát, hogy ismét Magyarországhoz közeledik, akkor a magyar nemzet kétségkívül másodsor is követni fogja Deák Ferenc bölcs példáját és szintén fehér lapot fog nekik átnyújtani, hogy ők állapítsák meg azokat

a módokat, amelyek mellett a magyarsággal való, hosszú ideig annyira bevált együttműködés újra felvehető legyen.

Akár el fog következni ez az idő, akár nem: át kell formálni az egész magyarság gondolkodását abban az irányban, amelyben a fent idézett kiváló magyar államférfiak gondolkodása is átformálódott. Ha ez az átformálódás nem sikerülne, ha nem tudnánk visszatérni, zavaros idők után, arra az útra, amelyet a magyar génusz e téren évszázadokig sikerrel követett, akkor le kellene mondanunk a jövőnkbe vetett minden reményről. A nemzet ezeréves génusza ettől meg fog óvni bennünket.

GRATZ GUSZTÁV